

К. О. ІЛЬІНА

Карина Олександрівна Ільїна, студентка IV курсу юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРО КОНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ

Конституція України є фундаментом правової системи країни, її законодавства, а також визначальним чинником забезпечення державного суверенітету нашої країни, консолідації українського суспільства, формування і розвитку інститутів державної влади, становлення громадянського суспільства.

Увібравши найважливіші досягнення вітчизняної і зарубіжної наукової думки у галузі державотворення, Конституція України визначила стратегію подальшого розвитку української держави на тривалу перспективу як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної, правової та унітарної.

На основі й згідно з Конституцією прийнято закони про більшість органів державної влади та інші інститути держави: про судоустрій, місцеві державні адміністрації тощо.

Державотворення в Україні зазнає впливу цілого комплексу внутрішніх і зовнішніх чинників, важливе місце серед яких належить конституційно-правовим. Доленосне значення для розвитку державотворчих процесів мали, насамперед, Акт проголошення незалежності України, підтверджений Всеукраїнським референдумом 1 грудня 1991 р., та чинна Конституція України, прийняття якої надало легітимності, сталості й гарантованості новому державному ладу.

Проте розвиток українського суспільства, реформування його політичної системи потребують удосконалення форми державного правління, перерозподілу конституційних повноважень між основними владними інституціями. Актуальними є також питання реформування судово-правової системи, адміністративно-територіального устрою, місцевого самоврядування, вдосконалення взаємовідносин місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Розвиток сучасної науки конституційного права викликав цілу низку складних запитань теоретичного і практичного характеру, що пов'язані як із процесами конституційно-правового регулювання найважливіших суспільних відносин, так із розробкою надійної основи для функціонування і розвитку тих інститутів конституційного права, які покликані забезпечити стабільний поступ України як правової, соціальної та демократичної держави. Визначення України як демократичної, соціальної, правової держави в ст. 1 Конституції України не слід розуміти лише як декларацію про намір створити таку державу тільки як ідеал, на який має орієнтуватися державне будівництво в нашій країні. Таке визначення України є нормативним прямої дії, що має найвищу юридичну силу, тобто є обов'язковим. Отже, ці положення мають визначати напрями, критерії та зміст усіх основних функцій держави – законодавчої, виконавчої та правоохоронної діяльності в Україні.

Зокрема, в сфері законодавчої діяльності мають розроблятися та ухвалюватися такі законодавчі акти, які відповідають вимогам демократичної держави. Це стосується виборчого законодавства та законодавства про всеукраїнський і місцеві референдуми, політичні партії, місцеве самоврядування, удосконалення інститутів парламентського права, судову систему України тощо. Те саме стосується відповідності законодавчої діяльності вимогам соціальної та правової держави.

При цьому слід зазначити, що поняття соціальної та правової держави в юридичній науці ще не мають однозначного розуміння. Якщо коротко сформулювати суть визначення держави як демократичної, соціальної, правової, то воно означає таку державу, організація і діяльність якої підпорядковуються принципам народовладдя, соціальної справедливості та законності. Іншими словами, демократична держава – це держава народовладдя, соціальна держава – це держава соціальної справедливості, а правова – це держава законності.

Саме на цих конституційних основах має будуватися держава в Україні, здійснюватися діяльність державного апарату, формуватися її правова система. Ці принципові орієнтири є визначальними конституційними засадами організації та функціонування державної влади в Україні, головними критеріями відповідності національного законодавства Конституції України.

Йдеться не про декларативне побажання на майбутнє дотримуватися вказаних принципових орієнтирів, а про реальну практику діяльності держави. Зокрема, вирішуючи питання про відповідність Конституції України законам чи окремим їх положенням, Конституційний Суд України досить часто засновує свої рішення на принципах демократичної, соціальної, правової держави. Наприклад, у рішенні від 13 грудня 2001 р. (у справі про молодіжні організації) Конституційний Суд України визнав неконституційними низку положень Закону України «Про молодіжні та дитячі громадські організації», вказавши зокрема таке: «Стаття 1 Конституції України проголосила Україну демократичною, соціальною, правовою державою. Соціальна держава повинна забезпечувати розвиток та підтримку членів суспільства, громадських інститутів, у тому числі через цільове спрямування видатків «на загальносуспільні потреби» (ч. 2 ст. 95 Конституції України). Обов'язком правової держави є зокрема невтручання як у реалізацію громадянами права на свободу об'єднання, так і діяльність самого об'єднання, «за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей» (ч. 1

ст. 36 Конституції України). Тим самим Конституція України встановила межі втручання держави в реалізацію права громадян на свободу об'єднання».

Отже, принципи народовладдя, соціальної справедливості та законності практично визначають зміст рішень органу конституційної юрисдикції щодо приведення у відповідність до ст. 1 Конституції України тих положень законів, які не враховують дані принципи, підпорядковуючи діяльність органів законодавчої, виконавчої та судової влади утвердженню і забезпеченню конституційних прав людини та громадянина.

Реалізація політичних прав громадян безпосередньо забезпечує утвердження і функціонування України як демократичної держави. Разом з тим головною проблемою розвитку законодавства у сфері забезпечення політичних прав і свобод в Україні є законодавче вироблення чітких і зрозумілих механізмів реалізації цих прав, їх надійних і ефективних гарантій. Проте фактичний стан здійснення прав на свободу слова, виборчих прав, права на участь у референдумі, права на звернення до органів державної влади і місцевого самоврядування в Україні свідчить про істотні недоліки як у застосуванні чинного законодавства, так і в законодавчому визначенні механізмів і гарантій реалізації названих прав.

Як приклад, законодавче регулювання виборів в Україні не відзначається юридичною системністю. Одним із чинників, що зумовлюють цю ситуацію, є надто загальне конституційне визначення інституту виборів. Розділ III Конституції України містить усього кілька загальних положень про вибори. Згідно з ними вибори визначаються як форма безпосередньої демократії (ст. 69); вони поділяються на вибори до органів державної влади і органів місцевого самоврядування, є вільними і відбуваються на основі загального рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування з гарантуванням виборцям вільного волевиявлення (ст. 71), та наданням права голосу на виборах громадянам України, які досягли на день виборів 18 років, і позбавленням цього права громадян, визнаних судом недієздатними (ст. 70). Окремі конституційні вимоги щодо пасивного виборчого права містяться також у ст. 76 (щодо народних депутатів України) і ст. 103 (щодо Президента України); передбачено також, що у виборах беруть участь політичні партії, виражаючи політичну волю громадян (ст. 36). А пунктом 20 ст. 92 Конституції України встановлено, що організація і порядок проведення виборів визначаються виключно законом.

Така надто широка конституційно-правова основа дає можливість формувати різні моделі виборчої системи в Україні (від мажоритарної до пропорційної) і, як наслідок, пропонувати безліч варіантів законодавчого визначення організації та порядку проведення виборів, постійно змінюючи законодавство про вибори.

Становлення правової державності передбачає генезис особливих правових відносин між громадянином і державою, між органами державної влади, а також оновлену взаємодію суспільства з політичними силами. Особливу увагу в цьому контексті слід приділити інституту відповідальності держави перед особою як однієї з основних гарантій прав і свобод людини. Однак варто зауважити, що сьогодні права система не налаштована на розвиток і вдосконалення цього інституту, що загострює кризові прояви та дисфункції суспільного розвитку.

Інститут відповідальності держави перед особою – це одна з основних гарантій прав і свобод людини, закріплених у чинному законодавстві. Держава встановлює механізм власної публічно-правової відповідальності, бере на себе обов'язок забезпечити можливість її реалізації, зробити її доступною для громадян. Цим досягається послаблення тиску держави на суспільство і водночас підвищується можливість контролю за діями держави, рішеннями її органів та посадових осіб.

¹ Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 2001–2002. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – С. 96–97.

² Скрипнюк О. В. Конституція України та її функції: проблеми теорії та практика реалізації. – К., 2005. – 168 с.

³ Погорілко В. Ф., Фелоренко В. Л. Конституційне право України: Підручник. – К.: Прав. єдність, 2010. – 431 с.

Резюме

Стаття присвячена проблемам конституційного забезпечення державотворчих процесів, розвитку української держави.

Ключові слова: Конституція України, державотворення, законодавство, інститути державної влади.

Резюме

Статья посвящена проблемам конституционного обеспечения процессов государственного строительства, развития украинского государства.

Ключевые слова: Конституция Украины, государственное строительство, законодательство, институты государственной власти.

Summary

The article deals with problems of state constitutional processes of the Ukrainian state.

Key words: Constitution of Ukraine, state, law, institutions of government.

Отримано 27.04.2011